

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת

1. לימוד המשנה דף עג. "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.."
2. גמ' "מניינא למה לי... חייב על כל אחת ואחת". מה התחדש לר' יוחנן בנקיטת המספר במשנה?
3. למד את המשנה בתחילת הפרק דף סז: במשנה כתוב במפורש ענין חילוק מלאכות כלומר שהיודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה חייב על כל אחת ואחת.. (להרחבה ראה דף ע. "חילוק מלאכות מנלן... חייבין עליה בפ"ע.) א"כ הדברים מפורשים במשנה ומה חידש ר' יוחנן?
4. ע' דף מט: "הדור יתבי וקמיבעיא להו הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי?... עד "דשלים לי עבדתא תיקו" חשוב על עקרוני בנין שני הלימודים המובאים. ע' תוס' ד"ה ארבעים. ובתוס' הסמוך ד"ה כנגד (בתחילתו) מובאים כאן דברי הירושלמי* בענין סוגייתנו ומודגש דעה נוספת שלא מובא בבלי. (להרחבה רבתי, ראה בספר תורה שלמה מילואים לפרשת פקודי מובאים שם ליקוט של הרבה שיטות לט המלאכות כנגד מה)
5. 'כנגד עבודת המשכן' מלאכות שבת למדו מהסמיכות למשכן. ככל שנבין מרכזיות המשכן בבריאה נשכיל שהמלאכות הבונות אותו הם סדר תיקון המציאות ושכלולה. ראה נפש החיים* שער א פ"ד בהגה ענין מרכזיות המשכן, והשלך משם אל מעלת השבת.
7. מדוע נקט התנא 'ארבעים חסר אחת' במקום שלושים ותשע? דבר זה מורה על הזיקה למספר סוכם כלומר היחס בין דבר שלום לפרטיו. דוגמא מובהקת בימים שבהם אנו נמצאים ספירת העומר. ראה ויקרא* כג, טז תחילת הציווי 'שבע שבתות' וסיומו 'תספרו חמישים יום' ראה רש"י* וגור אריה* על הפסוק (להרחבה מהר"ל גבורות פרק יג)
8. פעם נוספת שמזכיר "ארבעים חסר אחת" הוא גבי מלקות. ע' מסכת מכות כב. במשנה ובתחילת הגמ' ראה מהר"ל באר הגולה* עמ' כא. נסה להעמיק בקשר שבין שבת לבין מלקות (מובאים גם דברי הזה"ק בתיקונים בהקדמה לתיקון יב)

ירושלמי

גמ' אבות מלאכות ארבעים חסר אחת מניין לאבות מלאכות מן התורה ר' שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן כנגד ארבעים חסר אחת מלאכה שכתוב בתורה... רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי שמואל בר נחמני כנגד ארבעים חסר אחת פעם שכתוב במשכן עבודה ומלאכה. א"ר יוסי בן חנינא זה הדבר אין כתיב כאן אלא אלה הדברים דבר דברי דברים מיכן לאבות ולתולדות. רבי חנינא דצפורין בשם ר' אבהו אל"ף חד. למ"ד תלתין. ה"א חמשה. דבר חד. ודברים תרים. מיכן לארבעים חסר אחת מלאכות שכתוב בתורה. רבנן דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסרה כלום. אל"ף חד. למ"ד תלתין. ח' תמניא. לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי". רבי יוחנן ור"ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג. אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדות על כל חדא וחדא. מן דאשכחון מיסמוך סמכון הא דלא אשכחון מסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש.

נפש החיים שער א פרק ד בהגה

כי המשכן והמקדש היו כוללים כל הכחות והעולמות וכל הסדרי קדושות כולם. כל בתיו וגנזיו עליותיו וחדריו וכל כלי הקדש. כולם היו בדוגמ' עליונה צלם דמות תבנית העולמות הקדושים וסדרי פרקי המרכבה. המה יסוד' דוד ושמואל הרואה. הכל מיד ה' עליה השכיל כל מלאכו' התבנית. ואמרו ז"ל בפ' איזהו מקומן (נ"ד ב') מ"ד כו' וכי מה ענין נזירות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כו'. ז"ש בתנחומא ר"פ פקודי שהוא שקול נגד בריאת העולם. ומונה שסכם דרך כלל הענייני' שהיו בבריאה שהמה היו ג"כ במשכן. ולכן אמר הכתוב בבצלאל ואמל' אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדע' כי באלו בג"ד נבראו העולמות כמ"ש (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ כון שמים בתבונה וגו'. ועי' זוהר פקודי רכ"א א' ושם רל"א ב' ובזוהר חדש תרומה ל"ה ע"ג עיין שם באורך, ולכן אמרו ז"ל (ברכות נ"ה א') יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ולכן האדם מעם הקדש שכולל גם כן כל סדרי בראשית וסדרי המרכבה כלל הבריאה כולה, הוא גם כן דוגמת ותבנית המשכן והמקדש וכל כלי, מכון בסדר התקשרות פרקי אבריו וגידיו וכל כחותיו, וכן מחלק בזוהר כלל תבנית המשכן וכליו, שהמה רמזים כולם באדם אחד באחד יגשו כסדר:

לזאת הרי כי ודאי עיקר ענין הקדש והמקדש ושריית שכינתו יתברך הוא האדם שאם יתקדש עצמו כראוי בקיום המצות כולן שהם תלוין גם כן בשורשן העליון בפרקי אברי השיעור קומה כביכול של כלל כל העולמות כולם. (ועיין זוהר תרומה קס"ב ב' ואת המשכן תעשה גו', הא הכא רזא דיחודא כו' עיין שם היטב) אז הוא עצמו המקדש ממש ובתוכו ה' יתברך שמו, כמ"ש (ירמיה ז') היכל ה' היכל ה' המה, וכמאמר ז"ל ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כו' וזה שאמרו רז"ל (כתובות ה' ע"א) גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואלו במעשה צדיקים כתיב מקדש אדני כוננו ידיך, פתחו במעשי צדיקים וסיימו ראייתם ממקדש, כי כן באמת שהצדיקים על ידי מעשיהם הרצויים לפניו יתברך, הן הם מקדש ה' ממש, ויש לומר על דרך זה הכתוב ועשו לי מקדש גו' ככל אשר אני מראה אותך וכו' וכן תעשו, ורז"ל דרשו (סנהדרין ט"ז) וכן תעשו לדורות, ולדרכינו יש לומר גם כן שרוצה לומר אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כלי, רק לרמז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמיכם שתהיו אתם במעשיכם הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש, זהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם דייקא שכל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו', תכלית כוונתי שכן תעשו את עצמיכם, וכן אמר הוא יתברך שמו לשלמה אחר גמר בנין המקדש (מלכים א' ו') הבית הזה אשר אתה בונה הוא רק אם תלך בחקתי גו' ושכנתי בתוך עמי ישראל דיקא, לזאת כשקלקלו פנימיות המקדש שבתוכם, אז לא הועיל המקדש החיצוני ונהרסו יסודותיו רחמנא ליצלן, וזה שאמר השם ליחזקאל (מ"ב) הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם גו', ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו וכל תורתיו, הודע אותם וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם, והוא מבואר, וכתרגומו ואם יתכנעו מכל דעבדו במחזיהו צורת ביתא וטיקוסיה כו':

ובזה יובן הכתוב וייצר ה' אלקים את האדם עפר גו' ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. ופשוטו של מקרא ודאי הוא כתרגומו והוא באדם לרוח ממללא. ור"ל שכאשר היה הגוף לבדו היה עדיין עפר ממש בלא שום חיות ותנועה. וכאשר נופח בו נשמת חיים. אז נעשה איש חי להתנועה ולדבר. ועיין רמב"ן בפ' התורה. אמנם בקרא ויהי באדם לא כתיב. אלא ויהי האדם לזאת יש מקום לפרשו עפ"י שנתבאר. שהאדם בנשמת החיים שבתוכו. הוא נעשה נפש חיה לרבו עולמות אין מספר. שכמו שכל פרטי הנהגות הגוף ותנועותיו הוא ע"י כח הנפש שבקרב. כן האדם הוא הכח ונפש החיה של עולמות עליוני' ותחתונים לאין שיעור. שכולם מתנהגים על ידו כנ"ל:

ויקרא כג, טז

(טו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה:

(טז) עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לידוד:

רש"י שם

(טז) השבת השביעית - כתרגומו שבועתא שביעתא:

עד ממחרת השבת השביעית תספרו - ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום:

חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' - ביום החמשים תקריבוה ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת

השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא:

גור אריה למהר"ל על רש"י

[טז] אבל פשוטו וכו' ומקרא מסורס הוא. ולא ידעתי מי דחקו לרש"י לסור מן המדרש, כי יתפרש המדרש הזה לפי פשוטו, וכך פירוש הכתוב; "עד ממחרת השבת השביעית תספרו", ולא עד בכלל, ועם "מחרת השבת השביעית" הוא חמשים יום, וביום חמשים "והקרבתם". והא דלא כתב 'והקרבתם ביום החמישים', שאם כתב תספרו מ"ט יום וביום המחרת והקרבתם, היה יום החמישים נבדל מן המ"ט יום, ולא היה שייך כלל אל מ"ט ימים, אבל הוא שייך אל המ"ט ימים, אף על גב שאין יום חמישים נכנס עמהם במספר הימים. ודבר זה הוא מופלג בחכמה, ואין זה מקומו:

מכות כב:

משנה כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת שנא' במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים ר' יהודה אומר ארבעים שלימות הוא לוקה והיכן הוא לוקה... גמרא מ"ט אי כתיב ארבעים במספר הוה אמינא ארבעים במניינא השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא:

מהר"ל ספר באר הגולה – הבאר הראשון

מאוד ופי' ראשון עיקר וברור כאשר תבין:

ויש לך לדעת, כי דוקא במחלוקת ב"ש וב"ה אמרו אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי הם היו תחלה במחלוקת התורה, שקודם שהיה מחלוקת ב"ש וב"ה לא היה מחלוקת בתורה כלל, וכאשר באו ב"ש וב"ה היה מחלוקת שלהם עד שדברי שניהם דברי אלהים חיים כמו שהתבאר למעלה. ואין ראוי שיבאו ישראל ממדריגה העליונה שלא היה בהם מחלוקת בתורה, אל מדריגה זאת שיהיה בהם מחלוקת ואחד מהם דבריו בטלים, ולכן היה המחלוקת אלו ואלו דברי אלקים

אמנם מה שאמרו כי גרעו בתורה שהתורה אמרה (דברים כ"ה) ארבעים יכנו. והם אמרו מספר המכות ל"ט מה שחושבין עליהם דבר זה הוא כמו שנתבאר. כי החלוף במעלת החכמה הוא שגורם לזה, כי להם בפרט היה מקובל בידם חכמה אלקית מפי אדון כל הנביאים וכמו שאמרו (אבות פ"א) משה קבל תורה מסיני ומסרה וכו', וכך היו מקבלים החכמה האלקית זה מזה דור אחר דור עד דורות האחרונים. וכבר תמצא זה בחבור גור אריה בפרשת כי תצא (דברים כ"ה, ב') כי המקובל אצלם, כי מספר המכות ארבעים כנגד יצירת האדם שנוצר בארבעים יום כמו שידוע דבר זה, וגמר יצירתו הוא ביום ארבעים. והחטא שהאדם חוטא הוא בא לאדם מצד החומר בלבד, כי מצד הצורה אין חטא כלל, ואלמלא לא היה החומר היה האדם קדוש וטהור מן החטא רק כי ההעד דבר בחומר. ודבר זה מבואר לכל, כי החטא הראשון היה בא מן האשה שהיא חמרית בערך האיש שהוא נחשב כמו צורה. וידוע כי הצורה חלה באחרונה, ואם כן הצורה חלה באדם ביים ארבעים כמשפט הצורה שחלה באחרונה. וכאשר האדם הוא בחטא גם הצורה שלו עומד בחומר בחטא, ולכן אמר ארבעים יכנו, כי הטעם מלקות שיש להכותו ארבעים כנגד צורת הולד ר"ל יצירה זאת שנבראת בארבעים יום יצירה רעה כך היא, לכן יש להכותו כפי מספר היצירה שהיא רעה, וכאשר הוא בחטא אז משפט ארבעים מכות יש עליו כנגד יצירת החומר עם צורתו אשר חלה ביום ארבעים. אבל כאשר הוא מכה אותו ל"ט וקבל העונש שהוא מצד החומר, אזי אין בצורה חטא ושב להיות טהור. כלל הדבר כי ההכאה שייך ג"כ לצורה כאשר הצורה מחובר לחומר והמחובר לטמא טמא, אבל מצד עצם הצורה אין חטא בה, ולכן כאשר אמר ארבעים יכנו וזה שייך לצורה גם כן כאשר הצורה יש לה חבור אל החומר, אבל שיהיה שייך הכאה לצורה בלבד מצד עצמה זה לא שייך. וכאשר מונה כל אחד ואחד בפני עצמו אז האחרון נגד הצורה שהיא חלה ביום ארבעים ואין בעצם הצורה חטא וחסרון, ולכן אין מלקין אותו רק ל"ט, הרי דבר זה חכמה עליונה מופלאה. והכתוב מוכח כך בפ'י, שהכתוב הפסיק בין במספר ובין ארבעים. שאם היה מחובר במספר אל ארבעים, הייתי אומר שכאשר הוא סופר אחד אחד כאשר מלקין אותו יכה אותו ארבעים, כי לשון מספר הוא ספירה של אחד אחד, ודבר זה אינו כי כאשר הוא מלקה אותו וסופר אחד אחד אין המכות ארבעים. ולכן מחלק מלת במספר מן ארבעים ואמר ארבעים יכנו, כלומר שיש עליו עונש ארבעים יכנו, אבל כאשר מכה אותו וסופר אחד אחד אין המכות אלא ל"ט:

תיקוני זוהר הקדמה לתיקון כב

דבר אחר והמשכילים, אלן ידיעי בפקודא חמישאה במלת בראשית, יר"א שב"ת, אזהרה דיליה דלא לחללא ברתא דמלכא בט"ל מלאכות, דאינון ארבעים מלאכות חסר א', לקבל ארבעים מלקיות חסר חד, רצועה לאלקאה..... ושכינתא שבת יחידה, איהי רשות דיחודא דעלמא,

...ארבעים מלקיות חסר חד כחושבן ט"ל, מאן דנטיר לה מנייהו, נחית ט"ל עליה, דאיהו יו"ד ק"א וא"ו, ט"ל להחיות המתים, (הדא הוא דכתיב כי טל אורות טליך, ומיד וארץ רפאים תפיל), ועליה אוקמוהו רבנן דמתניתין, כל העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו, (וכל מי שאינו עוסק בתורה אין טל תורה מחייהו):